

FRANCISC RÁKÓCZI AL II-LEA, PRINCIPELE ȘI DOCTRINARUL POLITIC

Dr. ELENA GHERAN-MEWES

Mișcarea revoluționară din anii 1703–1711, condusă de principele Francisc Rákóczi al II-lea, a pus sub semnul întrebării stăpânirea habsburgilor în Ungaria și Transilvania, deși, prin încheierea păcii de la Carlowitz în 1699, Casa de Austria spera să-și asigure, o vreme, liniștea în întreaga Ungarie.

Într-un substanțial studiu intitulat *Francisc Rákóczi al II-lea, înviatorul conștiinței naționale ungurești și români*, publicat în „Analele Academiei Române” — Memoriile Secțiunii Istorice, în 1910, când se împliniseră peste două secole de la răscoala „curuților”, istoricul de geniu care a fost Nicolae Iorga scria: „În mișcarea revoluționară a lui Rákóczi a participat și neamul nostru românesc, cu vitejia și primejdia, cu câștigul și nădejtile sale”¹.

Izbucnită în Ungaria, la Munkács, în 1703, răscoala a strâns laolaltă participanți din toate etniile și categoriile sociale, dobândind caracterul unui „război de eliberare”.

Să mai amintim că izbucnirea răscoalei a fost favorizată de situația politică din Europa de la începutul secolului al XVIII-lea: războiul de succesiune la tronul Spaniei și războiul nordic al suedezilor. În războiul de succesiune la tronul Spaniei, care a durat 14 ani (1700–1714) erau angajate toate statele ale căror dinastii se înrudeau cu habsburgii, ce deținuseră prin Carol Quintul coroana „Sfântului Imperiu roman de națiune germană” (Austria, Spania, Franța, Anglia, Olanda, Savoia și Portugalia). Acest război s-a sfârșit prin încheierea, la Utrecht și Rastatt, a unui întreg sistem de tratate, în anii 1713–1714, între țările participante, recunoscând, în sfârșit, pe Filip al V-lea de Bourbon ca rege al Spaniei.

În Suedia s-a adoptat reforma luterană în secolul al XVI-lea, iar războaiele pe care le-au susținut suedezii sub domnia lui Carol al XII-lea cu polonezii și danezii aveau un caracter dinastic; cele contra Rusiei lui Petru cel Mare aveau un caracter economic-politic, urmărind cucerirea litoralului Mării Baltice. Războaiele s-au încheiat, după moartea lui Carol al XII-lea cu o pace dezastuoasă pentru suedezi, în favoarea Poloniei, Prusiei și Danemarcei, dar și a Rusiei, căreia i s-au cedat golfurile Finlandei și Riga prin tratatul de la Nystadt din 1721, semnat de sora lui Carol al XII-lea, Eleonora.

¹ *Analele Academiei Române*, seria II, tom, XXXIII, Memoriile Secțiunii istorice, București, 1910, p. 4.

Conducătorii răscoalei pe care o avem în vedere contau pe sprijinul promis lui Francisc Rákóczi de către Ludovic al XIV-lea regele Franței, fiind vorba chiar de o alianță militară și de operațiuni combinate cu armatele franceze și bavareze sub zidurile Vienei, între mareșalul de Villars și Principele Rákóczi.

Descendent al unor generații nobiliare princiare din Transilvania, Francisc Rákóczi nu părea să ajungă vreodată conducător de răscoală. El se născuse la 27 martie anul 1676, ca fiu al lui Francisc I, la rândul său fiu al lui Gheorghe Rákóczi al II-lea, principe al Transilvaniei.

Bunicul, Gheorghe Rákóczi al II-lea, ne informează cronicarul Miron Costin², a întreținut relații de prietenie și de bună vecinătate cu Țările Române sprijinind pe Gheorghe Ștefan în obținerea tronului Moldovei și pe Mihnea al III-lea, domnul Țării Românești, în lupta comună antiotomană. Gheorghe Rákóczi al II-lea a nutrit convingerea că poate fi și rege al Poloniei, cu acordul suedezilor. Sultanul i-a interzis aceasta, spunându-i să se mulțumească cu Transilvania, care este „destul de mare și bogată”. Expediția împotriva Poloniei din 1659, la care au participat și oști muntene și moldovene, s-a încheiat cu definitivă înfrângere a principelui, cu mazilirea sa, dar și a celor doi domnitori români³. Gheorghe Rákóczi al II-lea a murit în urma rănilor primite.

Francisc I, tatăl, s-a stins în plină tinerețe. El a luat parte la o conspirație a nobilimii maghiare împotriva habsburgilor, scăpând de execuție doar prin intervenția și legăturile ce le avea cu iezuiții Sofia mama sa, ce provenea din familia princiară catolică a Bathoreștilor și cu prețul unei răscumpărări de 300 000 florini.

Mama lui Francisc al II-lea era Ilona Zrinji. Fratele mamei, victimă a teroarei, a fost executat, dovedindu-se că pregătea o răscoală împotriva Habsburgilor. Mai mulți reputați nobili maghiari, între care și un Nádasdy, au fost executați împreună cu dânsul. Catolic, botezat Francisc, dar și Leopold, după numele împăratului Leopold I, al cărui pupil era, asigurându-i-se toate drepturile de tutelă, a crescut la Viena și la Neustadt în Boemia, în credința față de austrieci, destinat a face parte din Ordinul Iezuiților, supravegheat de Kollonics, cardinalul convertitor, cumnat al contelui D'Aspremont — Rackheim din marea aristocrație vieneză, guvernatorul Ungariei de Sus. Soția lui Francisc Rákóczi era o principesă germană, Carlota de Hessa-Reinfels.

² MIRON COSTIN, *Letopisețul Țării Moldovei* de la 1594 — de unde l-a lăsat Grigore Ureche până în 1661. Despre Gheorghe Ștefan care a pribegit în Transilvania, Austria, Rusia, Suedia, și a murit în Pomerania, fiind adus apoi în Moldova, Miron Costin scria: „Domnia lui a fost cu mare belșug țării... Om deplin, cap întreg, fire adâncă cât pot zice: „nasc și în Modova oameni»” (*Letopisețe*, vol. I, p. 356).

³ HIDREGY ID NEMES LÁNOS, *Naploja az 1651-1686 évekről* (Jurnalul lui H. N. I. din anii 1651-1686), tipărit la Budapesta în *Történelmi Tár* (Magazin istoric) 1902. Autorul era o personalitate politică în viața socială și de stat a Transilvaniei, însoțindu-l pe Gheorghe Rákóczi al II-lea în expediția din Polonia. El a consemnat în jurnalul său evenimentele petrecute în acea expediție, dar și călătoriile lui Gheorghe Rákóczi la Constantinopol prin Țara Românească, popasurile și tratativele principelui Transilvaniei cu domnitorii români, lupta lor comună împotriva „Stindardului Semilunei”. Cf. și Szilágyi Sándor, *Az Rákóczyak kora Erdelyeben* (Epoca Rákóczienilor în Transilvania), Pesta 1868 și *Actes et documents pour servir a l'histoire de George Rákóczi prince de Transilvanie avec les français et les suédois*. Budapesta, 1874.

Să remarcăm însă și să recunoaștem că dificilele condiții obiective fiind imperative în raport cu cele personale, i-au schimbat lui Francisc al II-lea destinul. În 1697, după ce și-a vizitat întinsele moșii de la Munkács, devastate de războaiele austro-turce, el a avut revelația misiunii sale istorice, după cum mărturisește: „Căci numai persoana mea putea, prin numele ce-l purtam și slava străbunilor mei, să unească neputințele celor ce gândeau în același fel”⁴ (în mod ostil habsburgilor, nota noastră E.G.M.).

Desfășurarea și amploarea luptelor dintre „curuți” (nume dat răsculaților, amintind, se pare, pe cel al cruciaților din răscoala lui Gheorghe Doja, etimologia nefiind totuși sigură) și „labonți” (partizanii imperialilor) au influențat și determinat situația politică incertă a Transilvaniei (care s-a aflat, după pacea de la Carlowitz, încheiată în 1699, sub stăpânirea Austriei, Turcia fiind obligată să renunțe la suveranitatea sa asupra principatului), trecând dintr-o stăpânire în alta, din mâna „curuților” în cea a imperialilor, ori de câte ori luptele aduceau unora sau altora victoria.

Cu anul 1709 a început, însă, declinul mișcării conduse de principele Francisc Rákóczi investit de Dieta „curuților”, întrunită la Tg. Mureș la 7 iulie 1707, și cu demnitatea de „principe al Transilvaniei”, dar impunându-i-se condiția să respecte independența Transilvaniei și să nu o unească cu Ungaria. (Conjunctura — pe plan extern — nu-i mai era favorabilă, iar cea de pe plan intern devenise critică).

Satisfacerea revendicărilor conținute în proclamațiile și discursurile mobilizatoare, de regulă, ale principelui, au îndârjit Dieta, organul legislativ nelegiferându-le. Consecința: hotărârea de luptă a răsculaților a scăzut, iar o parte a nobilimii, fidelă habsburgilor, împreună cu clerul catolic, a căutat o împăcare cu imperialii. Pacea s-a încheiat la Satu Mare, în 1711, acceptându-se grele condiții. Conducătorii mișcării revoluționare au fost nevoiți să emigreze în Franța, apoi în Turcia, rivala Austriei, ce susținea, o dată cu începutul decăderii puterii sale, pe maghiari în lupta de eliberare.

Francisc Rákóczi a primit ospitalitatea ducelui de Luxemburg, guvernatorul provinciei Normandia, în 1713, stabilindu-se la Paris. Hotelul, în care se întâlneau ofițerii din anturajul principelui și intelectualii notabili, adoptase denumirea de „Transilvania”⁵.

Reprezentantul lui Francisc Rákóczi la Constantinopol era boierul făgărășan român, Ion Talabă, mijlocindu-i și legăturile cu Dimitrie Cantemir.

Informații provenind din surse maghiare confirmă faptul că în momentele grele, după eșuarea mișcării, mulți „curuți” și condamnați de ai lor, ascunzându-se în Țara Românească, la 31 martie 1711, îl rugau pe Dimitrie Cantemir „a-și aduce aminte de vechile și strânsele legături de bună vecinătate între Transilvania și Moldova, de ajutorul ce domnii acestor țări au dat ungarilor în afacerile lor cu Poarta, voind să nu se scrie în privința lor la Constantinopol și să fie lăsați să se întoarcă acasă, dacă vor putea căpăta iertarea guvernului împărătesc...”.

⁴ BENKÖ SAMU, *Francisc Rákóczi al II-lea scriitorul*, în volumul *Permanență și devenire*, București, Edit. Criterion, 1984, p. 53.

⁵ EMILE PHILLINS, *Études sur François II Rákóczi prince de Transilvanie*, Paris, 1939, p. 147.

Francisc Rákóczi va preciza, ori de câte ori va crede de cuviință, scopul activității și acțiunilor sale politice: „Nu mă tem a spune în fața voastră (a compatrioților săi — n.n.) căroră vă dedic aceste memorii, că doar dragostea de libertate și dorința de a-mi elibera patria de sub jug străin a fost scopul pe care l-am urmărit prin toate acțiunile mele. Nu am fost mânat de starea de răzbunare, nu voiam nici măcar să guvernez, ci doar gloria deșartă de a-mi îndeplini datoria față de patrie. În mine nu pulsa decât simțul onoarei, care izvorăște dintr-o mărinimie firească, naturală”⁶.

Caracterul amplu, de masă, al mișcării de eliberare condusă de Rákóczi, la care au participat, cu comandanți proprii, maghiari, români, sași, slovaci, sârbi, ruteni din Ucraina subcarpatică și alții, din toate regiunile cuprinse între Tisa, Mureș și Dunăre, este oglindit și în folclorul ce conține un număr impresionant de cântece ale „curuților”. Contele Miklós Bercsenyi a fost, în fapt, strategul mișcării dar i-a lăsat lui Rákóczi conducerea datorită prestigiului și numelui său⁷.

Francisc Rákóczi a fost un spirit literar productiv, dar și un gânditor și doctrinar politic de faimă europeană. Urmărind să creeze un curent de opinie favorabil cauzei căreia i se dedicase trup și suflet, Francisc Rákóczi a formulat cele mai importante documente ideologice ale mișcării revoluționare de eliberare națională, în majoritatea lor în traducere latină, germană și franceză, îngrijindu-se ca acestea să ajungă și să fie cunoscute în mai toate capitalele Europei. Acest fapt era cu atât mai necesar, cu cât mulți scriitori și politicieni de marcă, aflați în slujba puterilor beligerante catolice sau protestante, angajate în războiul de succesiune la tronul Spaniei, vedeau în Rákóczi un aliat incert, gravitând între Ludovic al XIV-lea, Petru cel Mare și Poarta Otomană, ignorând, cu bună știință, obiectivele luptei “curuților”.

De altfel, Casa de Austria se ostenise — și nu fără succes — să înfrângă rezistența maghiarilor, să preia moștenirea Porții Otomane extinzându-și stăpânirea până la Carpați, prezentându-i pe răsculații lui Rákóczi ca pe niște „renegați ce trădează Europa creștină”⁸.

⁶ *Memoires du prince François Rákóczi sur la guerre de Hongrie depuis l'année, 1703, jusqu'à sa fin*, în *Histoire des revolutions de Hongrie*, tom. I, Haye, MDCCXXXIX (1739), p. 8.

⁷ „Cântecele curuților” confirmă această apreciere a autorului francez Emile Phillins asupra celor doi conducători ai mișcării de eliberare: „Măi Rákóczi, Beresenyi,/Unde-a-ți mere, acolo-m fi!”.

⁸ „De ce această teamă pentru Europa creștină și pentru alianțele răsculaților cu turcii” — întreba principele Rákóczi, neevitând polemica — în realitate, „Turcii sunt ei mai dușmani ai creștinismului decât creștinii însăși? Se află la ei oribila inchișiție, se văd acolo acele chinuitoare persecuții de moarte, care produc atâtea nenorociri? Fac apel la scrierile științifice asupra mahomedanismului ale ilustrului Roland, profesor la Universitatea din Utrecht, care susține că *libertatea conștiinței* este un paragraf de lege la turci și una din maximele politicii lor. De fapt, nu s-au văzut protestanți, persecutați în Ungaria, care și-au găsit un azil liniștit în Turcia? Nu se văd printre ei *auto da fê**, nici execuții ca acelea pe care iezuiții sunt capabili să le facă...” Și Rákóczi conchide: „Nu există decât ignoranți sau scriitori fără talent care sunt capabili a condamna conduita atâtor mari principii...” (Balaggi Aladár, *Az igazi Rákóczi — Adevăratul Rákóczi —* Budapesta, 1916, p. 162–163). **[Auto da fê*, în limba portugheză, *act de credință*, în limba latină *actus fidei*. Pronunțarea publică a sentinței de către Inchișiție, în procesele contra ereticilor, iar mai apoi și executarea sentinței, prin arderea pe rug (în prezența Curții Regale și a unor spectatori;). Ultima execuție a avut loc în anul 1826. (Cf. *Der Grobe Brockhaus*, volum II, p. 145, ediția a 15-a, Leipzig, 1929)].

Opinia generală asupra schimbării stăpânirii, o ilustrează cronicarul transilvănean Mihail Cserei care deplângea soarta Transilvaniei, nevoită să schimbe jugul de lemn al suveranității turcești cu jugul de fier al stăpânirii austriece⁹.

Deși era convins că preocuparea de bază a suveranului trebuia să o constituie principala instituție a Statului, adică armata până și în momentele grele ale bătăliilor purtate, prin proclamații, patente și discursuri, principele căuta să informeze compatrioții săi și străinătatea despre mersul mișcării revoluționare a „curuților”.

De altfel, din întreaga conducere a mișcării revoluționare, singurul care avea o perspectivă corectă asupra situației interne și externe a țării și în măsură să elaboreze o doctrină politică ce consacra o putere bazată pe consens, era principele Rákóczi. El poseda o cultură aleasă și temeinică, urmând cursuri de filosofie, metafizică și logică la Universitatea din Praga. Destinul sinuos nu de puține ori l-a determinat să-și abandoneze căminul, dar de fiecare dată în urma lui lăsa o bibliotecă. Listele de inventariere ale acestor biblioteci s-au păstrat, demonstrând că principele era la curent cu lucrările politice ale contemporanilor săi, acestea figurând alături de alte titluri de lucrări, de beletristică, de istorie, de filosofie, de strategie militară precum și de lucrări din domeniul științelor naturii.

Să reținem, ca o constatare generală, că orizontul spiritual al principelui era adânc marcat de jansenism, curent inițiat împotriva iezuiților de Cornelius Jansen*, care tindea la reformarea bisericii catolice, propovăduind respectarea riguroasă a principiilor morale și întoarcerea la starea originară a creștinismului din primele secole.

Semnificativ ni se pare, în acest sens, un răspuns al principelui adresat unor comitate din nord-vestul Transilvaniei, care în toamna anului 1706, protestau împotriva măsurilor oficiale luate contra iezuiților. Celor ce-i apărau pe iezuiți, motivând că patronează școli dintre cele mai bune, Francisc Rákóczi le-a răspuns că nivelul instrucției, asigurat de cei din Ordinul lui Ignațiu de Loyola, era de multă vreme în declin. Și ca fost discipol al iezuiților, absolvind în anul 1690 colegiul lor din Neustadt (oraș situat în Sudul Boemiei) retrăind experiențele adolescentine, dar și convingerile maturității, el scria: „Teologia și filosofia scolastică, iată ce înseamnă pentru noi culmile științei, care erau necunoscute în epoca luminată de miracole a bisericii primitive, ba chiar în zilele noastre; acestea, cu desăvârșire, sunt de prisos atât pentru cunoașterea treburilor

⁹ Cronica lui Mihail Cserei oferă un material documentar bogat în informații și reflecții personale despre acea perioadă, extrem de frământată din istoria Transilvaniei (sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea), dar și a istoriei Moldovei și Țării Românești, precum și despre participarea românilor la mișcarea revoluționară condusă de Francisc Rákóczi al II-lea: *Vera historia Transilvanica ab anno 1601 incipiendo elaborata per Michaellem Cserei de Nagy Aita et descripta in exilio coronensi anno 1709 mense Decembri*, editată în traducere, în limba maghiară, la Pesta, 1852, 480 p.

Cronica lui Cserei Mihai de Aita Mare, extrase în traducere rezumativă în limba română, la George Barițiu, „Din cronică lui Mihail Cserei 1661–1711”, în Revista „Transilvania”, 1869.

* Teolog olandez (1585–1638).

obștești, cât și pentru cel ce vrea să-și însușească simplitatea evanghelică. Astfel și fiii voștri, meniți vieții lumești, învață numai aceste științe, trudind ani în șir fără vreun rost, doar pentru dobândirea viitorimii și isprăvirea învățaturii. Roadele cu care se pot mândri sunt însă mai rele decât dacă nu ar ști nimic, fiindcă ei sunt de neclintit în îngâmfarea lor, incredințați peste poate că sunt gata școliți în toate ramurile științei”¹⁰. Să reținem această poziție critică privind învățământul patronat de iezuiți, în care, așa cum s-a spus, instrucția religioasă, teologică, alcătuia „baza, vârful, centrul și sufletul întregii educații”¹¹. Să nu pierdem din vedere însă că iezuiții aveau, în acea vreme, sute de școli, dar și colegii și institute de învățământ superior precum și numeroși profesori, buni organizatori ai învățământului, în toate țările europene catolice, protestante sau ortodoxe. De pildă, Școala superioară greacă și latină de la Târgoviște, capitala Țării Românești sub Matei Basarab, a fost organizată de iezuitul Pantelimon Ligaridis, absolvent al Institutului „Sfântul Athanasie” din Roma, bibliofil reputat, profesor și excelent orator, infiltrat în ierarhia Bisericii Ortodoxe răsăritene, Patriarhia de la Constantinopol, cu misiunea de a lupta împotriva așa-zisilor „ortodocși” intransigenți, dar și a curentelor raționaliste ale *Reformei* (luteranism, calvinism, unitarianism, anabaptism etc.). Miron Costin era și el absolvent al Institutului de la Bar din Polonia, patronat de iezuiți, unde, pe lângă limbile latină și greacă, învăța și slavona veche.

În Transilvania se adoptase Reforma în secolul al XVI-lea sub formule succesive — luterană, calvină și unitariană — la care au aderat, cu excepții ne semnificative, sașii, ungurii și secuii. Românii au rezistat presiunii regilor catolici ai Ungariei, dar și principilor protestanți ai Transilvaniei de a li se impune o religie diferită de cea a străbunilor lor. Iată de ce, Biserica mamă, Ortodoxă, din Țara Românească a desfășurat, în secolul al XVII-lea, o amplă campanie împotriva doctrinelor protestante, a calvinismului îndeosebi¹².

Ceea ce n-au reușit regii Ungariei și principii protestanți ai Transilvaniei au reușit habsburgii, impunându-se și românilor ortodocși, la sfârșitul secolului al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea, prin presiuni de convertire, formula *greco-catolică*. Aceasta a generat nemulțumiri și frământări în rândurile românilor, dar și ale ungarilor, secuilor și sașilor protestanți din Transilvania dând o intensitate sporită luptei împotriva stăpânirii habsburgice, propagată și consolidată, în întreg imperiul, în epoca *Contrareformei*, cu mijloace exclusive ale catolicismului.

Francisc Rákóczi al II-lea a fost adeptul *principiului toleranței*, pe care l-a susținut în scrierile sale, în dorința de a face din Transilvania „Țara religiilor libere” și a colaborării dintre toate bisericile creștine.

¹⁰ BENKŐ SAMU, *Op. cit.*, p. 57.

¹¹ FRANÇOIS QUEX, *Histoire de l'instructions et de l'education* Paris, 1913, p. 99.

¹² Cf. În acest sens lucrarea episcopului Melchisedec, *Biserica ortodoxă în lupta cu protestantismul, în special cu calvinismul în veacul al XVIII-lea și cele două sinoade din Moldova contra calvinismului*, București, 1890.

Din punct de vedere istoric, argumentarea teoretică a acestui principiu, opus primatului *autorității și intoleranței Bisericii papale catolice*, aparține filosofilor și doctrinarilor politici din secolul al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea și, nu în mod întâmplător, filosofului și omului politic, John Locke*, dintr-o țară protestantă, reprezentând o mare putere, Anglia, cu două Biserici de Stat, *anglicană și presbiteriană*. Avem în vedere lucrarea fundamentală a lui John Locke *Eseu asupra intelectului omenesc*, de la care a pornit atât idealismul cel mai radical al secolului al XVIII-lea, cât și materialismul consecvent ateu.

Revelând anterioritatea demonstrației teoretice a lui Locke, precizăm că el a fost acela care a fundamentat, ca ideolog al revoluției engleze din secolul al XVII-lea, pe *principiul toleranței*, cu adânci rezonanțe în vremea în care trăim, teoria Statului constituțional modern, apărând regimul instaurat de Wilhelm de Orania în Anglia, atât împotriva partizanilor monarhiei feudale, absolutiste, cât și împotriva democraților burghezi, republicani.

Doctrina politică contractualistă a principelui Rákóczi, preluată de la Locke, prezintă însă elemente ale concepției teologice, janseniste, deduse, după cum singur mărturisește, din Biblie, „unica autoritate a creștinismului”¹³. Interesant, însă, este faptul că aceste elemente, proprii concepției teologice janseniste, în analiza istorică, concretă, a fenomenelor sociale și politice se restrâng, în prim plan apărând concepțiile contractualiste. Iată cum se exprimă Rákóczi: „Starea naturală de libertate a omenirii a fost cea paradisiacă, iar puterea politică, *statul*, a apărut ca o necesitate a organizării vieții oamenilor, în urma păcatului originar”. Concluzia: puterea politică „în sine” este nedreaptă, fiind o putere a păcatului, iar ea impune apariția unei alte puteri politice, care să i se opună, aceasta fiind o putere dreaptă.

În mod vizibil, teza celor două puteri a fost elaborată de Rákóczi pentru a justifica, din punct de vedere teoretic, platforma ideologică a mișcării de eliberare națională pe care a condus-o. Căci este important — spunea el — insistând asupra necesității conștientizării consensului, a constata dacă suveranul a dobândit puterea prin consens sau prin forță, prin constrângere, cu drept de viață și de moarte asupra oamenilor; în acest al doilea caz, el poate fi răsturnat, poate fi demis. Consensul constituie criteriul și baza adevăratei puteri drepte, căci Dumnezeu, de la care provine această putere, a dat-o suveranului nu direct, ci mijlocit, prin popor. Vechea teză „*Vox populi, Vox dei*” dobândește la principele Rákóczi un nou conținut, întemeiat pe suveranitatea poporului, anticipând această teză, original elaborată de Rousseau. *Contractul social*, care conține această teză a filosofului iluminist francez, a apărut în 1762**, fiind precedată

* A trăit între anii 1654–1602.

¹³ *Traité de la puissance*, citat din *Testament politique et moral du prince Rákóczi*, à La Haye MDCCLI, tom. I, p. 3.

** Ediția originală a purtat succesiv două titluri: 1. *Discurs despre contractul social sau principii de drept politic*; 2. *Principii de drept politic*. Ele denotă multiplele ezitări ale lui Rousseau care se gândise și la titlul *Despre societatea civilă*, având ca subtitlu: *Eseu asupra formei statului* și apoi *Eseu asupra formei Republicii*.

Bibliografia de specialitate semnalează, pentru perioada de dinainte a Revoluției franceze, șase ediții ale *Contractului social* (datorate lui Rey) și două reproduceri între 1762 și 1772. Cf. în acest sens: Jean Jacques Rousseau, *Contractul social*, București, Edit. Științifică, 1957, p. 12.

de o altă teză, cea a egalității, apărută în 1750, în lucrarea *Discurs asupra originii și fundamentului inegalității dintre oameni*, în vreme ce principala lucrare a lui Rákóczi, ce conținea această teză, *Tratat despre putere* era scrisă în 1725 și apare la Haga în 1751, după moartea principelui survenită la 8 aprilie 1735*.

Consensul era conceput de Locke, dar și de Rákóczi, ca un contract bilateral între putere, reprezentată prin suveran și popor. Condițiile consensului erau: 1. să fie liber exprimat de popor, să nu fie impus prin constrângere; 2. să fie cât mai explicit pentru poporul care a realizat consensul cu suveranul. Puterea trebuia să pună mai presus de toate legea, având în vedere că ea trebuie să apere libertatea poporului, întrucât numai oamenii liberi pot lupta împotriva puterii nedrepte. Legile „emanații ale dreptei judecăți umane”, nu pot fi impuse prin forță, ci trebuie să aibe „în mod unanim, consensul poporului”¹⁴.

O problemă de bază a oricărei concepții contractualiste este aceea a încălcării contractului. Rákóczi condamnă cu hotărâre orice încălcare a contractului de ambele părți; căci aceasta „ar atrage după sine răsturnarea stării normale, încălcarea autorității legilor divine și umane”¹⁵.

Sub denumirea de *legi divine*, caută să precizeze principiile, noi înțelegem toate adevărurile revelate de Dumnezeu în Vechiul Testament și de Isus Christos în Noul Testament... iar sub denumirea de *legi umane*, înțelegem pe acelea ce Dumnezeu însuși le-a dat oamenilor, legile (încredințate) lui Moise... ele constau în prescrierea conduitei în viața personală și în societatea umană...”¹⁶.

Efectul legislației este binele public. Argumentarea teoretică denotă o concepție filosofică deistă, întâlnită la scolasticul Duns Scot și apoi la cartezienii Locke și Leibnitz, însă la Rákóczi un pas înapoi, o concesie făcută doctrinei teologice promovate de janseniști. Aceștia, în controversele cu iezuiții, căutau să impună respectarea riguroasă a legilor și preceptelor morale, care, potrivit învățaturii creștine, au puterea dată de Dumnezeu, propunând reorganizarea Bisericii Romano-Catolice, precum și a întregii vieți monahale. Dar nu numai atât. La principiile Rákóczi se mai poate observa și o concesie făcută tezelor scolastice ale unor doctrine teoretice despre stat, ce nu trebuie să ne surprindă. Doctrinile teocratice despre Stat au reapărut în secolele al XVI-lea și al XVII-lea în scolastica medievală târzie, sub egida *Contrareformei*, ca o reacție la

* Notă finală.

După moartea lui Ludovic al XIV-lea, Rákóczi a emigrat în Turcia, localitatea Rodosto (Tekirdag), pe țărmul Mării Marnara. Dar el nu a renunțat, până la sfârșitul vieții, a face politică antihabsburgică, împreună cu cei ce i-au urmat.

Poarta Otomană s-a opus insistențelor Curții de la Viena de a-l preda pe principele Rákóczi și conții Bercsényi, Förgách, Csáky, Váy și Esterházy. La numai 59 de ani, Francisc Rákóczi se stinge din viață fiind deșus în Biserica grecească din Rodosto. Osemintele sale au fost aduse și așezate, în octombrie 1906, în catedrala catolică din Kosice, alături de mama și fiul său, precum și de soții Bercsényi. (*A száműzött Rákóczi (1715–1735)* Exilul lui Rákóczi — irta szekfü Gyula. Budapesta 1913, p. 210–236, și Carol Gölner și Paul Abrudan *Francisc Rákóczi al II-lea*. București, Edit. Militară, 1983, p. 195–201).

¹⁴ *Testament politique et moral du prince Rákóczi*, p. 23–24.

¹⁵ *Ibidem*, p. 78.

¹⁶ *Ibidem*.

„Școala padovană”, așa-numita „a doua scolastică”, dominată de catolicism. Aceste doctrine erau cunoscute de Rákóczi, după cum o atestă opera sa *Testament politic și moral*, editată în două volume, la Haga, în 1751. Ea includea *Tratatul despre putere și Reflexii asupra principiilor vieții civile și politețea unui creștin*, lucrări teoretice de proporții, de factură enciclopedică.

Dar cu totul alta era poziția teoretică a principelui ajuns la tron, la începutul secolului al XVIII-lea, conducând o mișcare populară de eliberare națională. De aceea, în mod firesc, el s-a oprit și a insistat asupra condițiilor de excepție, când poporul poate dobândi dreptul de a încălca contractul, de a se revolta împotriva puterii, a domnitorului, de a-l răsturna. Aceste condiții sunt: 1. dacă puterea nu respectă contractul și prin abuz își depășește menirea, încetând a apăra libertatea poporului, devenind astfel o putere a păcatului, o putere nedreaptă; 2. dacă domnitorul se face vinovat de încălcarea legilor, așa cum ele sunt stipulate în contractul încheiat între el și popor, interpretând după bunul său plac sensul prevăzut, această interpretare „provenind din păcat”¹⁷.

O concluzie a doctrinarului politic Rákóczi este aceea că suveranul (regele sau principele) ce a încălcat contractul devine totodată și agresor împotriva propriului său popor, acesta fiind în drept să-l răstoarne și să-l demită. Deci, caută să atragă atenția Rákóczi — vizând monarhia ereditară habsburgică a Casei de Austria, dar și pe aceea a Prusiei, rivala Austriei, descinzând tot din Habsburgi — puterea nu este acordată pe viață suveranului care o exercită, sau dinastiei sale, ci ea poate fi retrasă de popor.

Semnificativ este faptul că principele a căutat să redefinească noțiunea de popor, extinzând-o. „Societatea sunt oamenii, întreaga comunitate (etnică) pe care o numim popor”¹⁸. Deci, nu doar stările sociale feudale privilegiate, ci și iobagii din mediul rural și păturile sărace din mediul urban. Reținem în același sens un pasaj desprins din *Memorii* în care Rákóczi a descris întâlnirea sa cu poporul: „Am pășit pe pământul Ungariei, însoțit doar de două slugi, iar Tu (Doamne) mi-ai dat tot ce era trebuincios stării mele, întrucât mi-ai arătat puterea Ta și am înțeles că pe cât de ușor era să-i dau jos de pe tron pe cei puternici, cu ajutorul Tău, la fel de lesnicios e să-i ridici pe cei smeriți”¹⁹.

Ideile acestea contrastau și se opuneau celor exprimate de marea nobilime, ba chiar mai mult, chiar unor intelectuali din cercul său, care s-au dezis de mișcarea revoluționară, apreciind că „nu e bine să ridici slugile la posturi înalte”. Relevând dimensiunea activității teoretice și social-politice revoluționare a principelui, editorul *operei* sale scria în 1751, în Prefață: „Puțini oameni s-ar găsi, în vremea noastră, care măcar numele autorului să nu-l cunoască”. Se cuvine să spunem și noi, în completare, că lucrările principelui, editate postum, au fost precedate de lucrarea *Histoire des revolution de Hongrie*, editată la Haga în anul 1739 în care sunt incluse *Memoriile* principelui sub titlul *Memoires du prince Rákóczi sur la guerre de Hongrie, depuis l'année*

¹⁷ *Idem, op. cit.*, p. 92.

¹⁸ *Idem, op. cit.*, p. 211.

¹⁹ BEKÖ SAMU, *op. cit.*, p. 62.

1703 *jusjusu'á sa fin 1711*. Lucrarea exceptând *Memoriile* era scrisă de intelectuali maghiari liberali aflați în emigrație. Între aceștia se afla filosoful Kiss Istvan, autorul lucrării *Filosofia maghiară* apărută la Budapesta în anul 1730 și scriitorul Coloman Mikes (1690–1762), autorul cunoscutelor *Scrisori din Turcia*.

Poziția pe care se situează cei mai mulți intelectuali maghiari din cercul principelui este, în general, cea proprie jansenismului, poziție oarecum ambiguă, denotând străduința de a ieși din cadrul catolicismului fără a intra însă în protestantism. Ei nu cunosc doctrinele raționaliste ale *Reformei* din Ungaria și Transilvania, cartezianismul novator, ce tindea să se substituie autorității neoaristotelismului, umanismul erudit din secolele al XVI-lea și al XVII-lea.

Revenind asupra însemnătății teoretice a doctrinei politice contractualiste a principelui Francisc Rákóczi al II-lea, îi subliniem limitele, în raport cu alți mari filosofi „titani ai gândirii și spiritului universal omenesc”, dar apreciem că ea se încadrează pe deplin în momentul concepțiilor contractualiste europene din secolul al XVII-lea și din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, pericadă de tranziție de la umanismul renescentist la iluminism, și că nu constituie doar un moment național în dezvoltarea gândirii maghiare, ci este o emanație justificată a gândirii și a științei politice a vremii.